

miközben féltem népem minden elvéréstől, minden megaláztatástól, ugyanakkor nem vagyok a fellángoló fasizmus pártján sem, és gyűlölöm azokat, akik kalandba kergették fiainkat, felelőtlen gyerekeket s azokat is, akik gyilkolják ezeket a szerencsétlen felkelőket.” Ortutay önmarcangolása abból fakad 1956 forradalmi napjaiban, hogy nem tud szakítani a moszkovita hatalom frázisaival, de nem is fogadja el őket maradéktalanul.

Naplója vitathatatlan értéke, hogy elérkezik ahhoz a pillanathoz, amikor félretéve habozásait, könyörtelenül szembe mer nézni élete kudarcával. „Igen, könnyű ezt leírni, de a magammal való elégedetlenség elől nem menekülhetek. [...] Amikor aztán a kötetben [Wilson Angolszász *furcsaságok* című művéről van szó, a szerk.]

Stokesay professzor üres politikai locsogásairól és tudományos munka elől egyre-egyre magosabbra meneküléséről (a közéletben!) esik szó, szinte személyemben szégyenkeztem. Te is ilyen lettél, mondtam magamban undorodva, [...] mi minden telhetett volna tőlem, mi mindent elszalasztottam, mennyi a látszat körülöttem. [...] A becsületes kutatót, a jó tudóst elvesztem magamban. Elhanyagoltam? eladtam? a tetszetősebb s a könnyebb utat választottam?”

Fájdalmas, megrendítő önvallomás egy csillogó s mégis üres élet végén. Bóka megrendítő példája talán mégsem múlhatott el fölötte nyomtalanul.

Szalay Károly

Mint a hagyma levelei

Árkossy István–Bágyoni Szabó István:
Világ árnya, világ fénye
Kolozsvár, Kriterion,
2009.

Az Árkossy–Bágyoni Szabó szerzőpáros beszélgető-könyve a memoáriródalom legszebb korszakát idézi méltóságáteljesen hömpölygő emlékfolyammá alakuló szöveggel. Míves mondataival, aranylő fénybe vont képeivel, fűgönnny mögötti csendes légyzümmögésével az elmúlt, mégis múlhatatlan fiatalkort – két erdélyi művész gyermekkorát és ifjúságát – tárja elénk. Bár beszélgetőkönyvként aposztrofálják az írók, mégsem a dialógus a legfontosabb alkotó- és szervező eleme, inkább regényes (természetesen nem fikciós műről van szó) emlékirás. A nagyívű prózai művek elbeszélésformáját „használja” ez az alkotás, nyugodt, a részletekre is ügyelő, széles panorámát feltáró írásban merülhetünk el, ahol az írók együtt és külön elevenítik fel közös és egyéni múltjukat. Adják s veszik a stafétát, felveszik az elbeszélés fonalát, hogy aztán újra elejtsék, s folytathassa a társ. Közösen járnak körbe egyes témákat, saját látószögükből értékelve a másik által is értelmezett eseményt, mindeközben mégis olyan egységben tudnak „működni” a könyv világában, hogy az olvasónak résen kell lennie, ha követni akarja, hogy ki is beszél éppen. Ráadásul gondolatviláguk is olyan erős kapcsolatban van, mintha nem is két ember hozta volna létre ezt az emlékidézést, hanem egyetlen alkotó. Ennek az együttműködésnek a gyümölcse pedig egy kettős világ: az olvasó két erdélyi fiú életét követheti nyomon, két családdal, két lakóhellyel, két iskolával, egy szóval két környezettel, mintha egy lélek ugyanabban a korszakban megkétszereződve élt volna át minden törté-

nést. Ahogy Bágyoni Szabó ezt megfogalmazza: „Kedves öregem, ha összebeszéltünk volna, sem találkozhatnánk ennyire kihegyezhetően emlékeinkre visszatekintő mondataink.” Ez a sajátos műfaj adja ennek a különleges, mégis kényelmesen bejárható terepű műnek a keretét.

Gyermekkori élményeik időtávlattól elmesélve, újraélve, a régi benyomásokat keresgélve, de már egy „bőlcsebb”, széles látókörűbb állapotból újragondolva: ez a történet-szöveg a módja e dualista műben, szerteágazó történet- és emlékszövedékben. A lineáris elbeszélés menetét gyakori kitérők tarkítják, egy-egy különleges személy, épület, helyszín bemutatása. Mindez nem történeti szemzőgből, hanem elsősorban az adott dolog lényegének megragadása, személyes ethosának körüljárása által. Ez a minden létező lényegének bemutatására való törekvés rajzolja azután elénk az erdélyi tájat és kincses Kolozsvárt számos részletében, sok-sok szereplőjével. Így a vak tárogatóstól, Radó Sándor bácsitól megtudhatjuk, hogy „aki táncol, az nem háborúzik”, és láthatjuk is a kis Bágyonit falubéli gyermektársaitól körülveve a rajkózenekarban muzsikálni. Láthatjuk a templomtoronyba felszökő kis Árkossyt az épület csodás vonalritmusú gerendarajzolatát bámulni. Találkozhatunk Kós Károllyal is, a csendesen hullámzó sztánai völgyben magasodó Varjúvár küszöbén, amely házhoz Árkossy István járt nyaralni diákkorában. De a Házsongárdi temető szomszédságában rejtőző úgynevezett Kuglikertbe is kilátogathatunk „el-elbújni a komisz világ elől néhány önfeledt pillanat erejéig – égis éró levélfüggönyök mögé”, ahogy egyik hősünk megállapítja.

„Nem tudnánk mi ketten már, még ha akarnánk sem, elszakadni egyre távolodó szülőföldünkötől.” Csakugyan nem a két író-elbeszélő körül forog ez a szövegvilág, ők csupán szemei, látói ennek a világnak, ahol a „főszereplő” Kolozsvár és a környező táj, az erdélyi anyaföld falvai,

háza, jellemei. Ez a fő téma, az emlékezés elsődleges tárgya. Ennek a világnak a fenyegetettsége állandóan érzékelhető, mégsem igazán nyomasztó, az elnyomás ténye csupán sorsfordító események hatására bukkan elő és válik főszereplővé (mint például az iskola megszüntetése Bágyon községben). Megrázó olvasni az Aranycsapat világbajnoki döntőben elszenvedett vereségének hatását erre a közösségre. „Hatalmasra nőtt, szerteágazott, -bogazott reménység-fánkat vágják ki valahol.” Ezek a sorok tudósítanak a leghívebben arról, hogy a magyar válogatott nem sporteseményeken, hanem az élő történelemben szerepelt akkoriban. Rádión hallgathatják meg a diákok az 56-os forradalom eseményeit, rövidke pillanatra betekínhetnek a világot megmozgató történetbe. De a mindenkit érintő események mellett hőseink személyes sorsa is járja a maga útját előre, látjuk első rajztanáránál a később festővé lett kislányt és hajnalonta cipész mellett segédkező társát az iskolába fáradtan megérkezni.

Nevelődési, fejlődési történetet írt Árkossy István és Bágyoni Szabó István, az emberré válás folyamatát, azokat a benyomásokat, szellemi útjelző karókat, tanításokat, bölcs mondatokat, amelyek előrevitték a két fiatal lelkének fejlődését. Baráti és ellenséges megnyilvánulások, segítségnyújtások és rosszindulatú gátak (bár utóbbiakból kevesebb akad), nehézségek és szerencsés történések, bánatok és örömök, amelyek előrerendítenek az úton. A legfontosabb pedig ez az út, maga az előrehaladás, a fejlődés, egy örök cél felé nyújtózás. Emberérlelő idők ezek, súlyosan nehezedenek a vállakra, de a legnagyobb gondok közepette is képesek mosolyogni, örülni az itt élők, örök túlélők. Minden tanulság egy irányba mutat: meg kell maradni embernek és tovább kell küzdeni minden napot. A tisztesség és becsület pedig olyan természetes velejárói a világnak, hogy magyarázni értelmüket nem kell, hiszen a környezet benne él e megtartó értékekben. A könyv lapjain egy nehéz sorsú, de egymáshoz nagyon hűséges, összetartó közösséget ismerünk meg, az erdélyi magyarság kitartó, mindent leküzdő szeretetét és jóságát.

A gyermekkor meleg színekkel ecsetelt eseményeit aztán a fiatalkor története követi, a család védelméből kicsöppent ifjak gyürkőzése a felnőttek világában. Ez már barátságatlanabb vidék, keményebb terep, de a talponmaradás itt is kötelező. Egyetemi évek, majd az Utunk című lap szerkesztősége: újabb állomások, újabb horizont tágitó tapasztalások. Versek, cikkek, regényrészletek teszik teljessé az emlékidézés folyamatát, valamint Árkossy képei. Szöveges és képzőművészeti illusztrációk ezek, mint a hagyma levelei, rétegekben mutatják be a létezését, újabb és újabb tudáshéjat mutatva be formálják kerekévé az elbeszélte történetet. És természetesen a művészetről való gondolkodás, a rajznak, festménynek (sőt a legelemibb alko-

tórészeknek, a vonalnak és pontnak) értelmét, tulajdonságait, természetét tárgyaló eszmefuttatások, valamint az irodalomról, a mondat születéséről szőtt gondolatok emelik intellektuális történeté a művet. A kétéves levélváltásból született *Beszélgetőkönyv*ben az erdélyi létezés, a sirva nevetés örök dilemmáját láthatjuk el-, de sohasem végigmesélve, egy világot, amelyben a béke mindig látszólagos, és bármikor összeomolhat, ahol a mulatságot akármikor megzavarhatja egy román katonatiszt fejre sújtó hegedűvel, az örökké figyelők és a megbékélni nem akarók. De „Lélegzünk! Jelentem, lélegzünk! Miként a terebélyesedő vonal, miként a táguló pont” – fogalmaz Bágyoni, a túlélő és élni tudók minden örömeivel és diadalával.

De nehéz évek ezek, a felnőttkoron még innen, a gyermekkoron már túl, hiszen éppen ezekben az esztendőkből szorul ki a magyar értelmiség az erdélyi közéletből, a döntéshozatalból, a „jövőépítetésből”: „a kisebbségbe szorultak körül elfogyott az a valami, amelyet a TÁVLATTAN-ban ti, piktorok levegőperspektívának neveztek...” – fogalmaz Bágyoni. És marad a kérdés: „A művészet – mint életben tartó valami – vajon szellemiesült életadalék volna? Fegyverekkel is szembenéző hozadék?” Ezekből a sorokból válik nyilvánvalóvá, mennyire más tétje volt (és van) az erdélyi magyarság művészetének, feladatai, ereje ebből a látószögéből értelmezhető igazán. Közben az állam szépen, akkurátusan minden magyart (a kommunistákat, rendszerhez hűeket is!) kitologatta a pálya szélére, messze a hatalom berkeiből. Így maradt az író- vagy rajzasztal (hőseink erre az élő példák), és maradt a panaszok titkon való elmotyogása, meghallgatása. Egy világ, ahol a Cenzor a hatalom megtestesülése, amint piros ceruzával húzza meg a magyar irodalmat, kék hokedlin ülve, az író szemé láttára. Sütő András, Bodor Ádám, Szilágyi István regényrészlete, Szabó Gyula írásai csonkítva jelenhettek meg, Páskándi Géza verse pedig egyáltalán nem: „roggyant tojás formában körbeparikázta az egészet pirossal”. Zseniális jelenet, képekben beszélve is mindent elmond, nem kell kommentár, minnek is: a költő, író ír, a hatalom dolgozik, mélységes egyetértésben, örökké egymás ellen.

Megérkezünk a történet végére. „...nem vezet út immár sehova. Sem Napkeletre, sem pedig Napnyugatra. Mivel az utakat... elmosta az idő.” Csak híd marad, két semmi között. Így már nem haladhatunk tovább, a két szerző által felrajzolt út (amely közös volt, a két alkotó csendesben beszélgetve ment végig rajta) eltűnik, a semmibe vész. Ahogy eltűnt Kolozsvár és Bágyon, Torda és Sztána, eltűnt egy világ is a könyv íróinak háta mögött, és egy megfestett, leírt, megverselt, végiggondolt, emlékek kútjából merített „egykor volt” Erdély lett belőle élő emléktábla gyanánt.

Urbán Péter